

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับชื่อและที่ตั้งของเมืองมาน
ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง
A Hypothesis Regarding the Name and Location
of “Mueang Man” in the King Ram Khamhaeng Inscription

ยุทธพร นาคสุข¹ และ นที สาคกรยุทธเดช²

Yuttaporn Naksuk¹ and Natee Sakornyutthadej²

¹หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์

¹Master of Arts Program in Linguistics

¹สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย

¹Research Institute for Languages and Cultures of Asia

²คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี

²Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหิดล

^{1,2}Mahidol University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับชื่อและที่ตั้งของเมืองมานในจารึกพ่อขุนรามคำแหง เมืองมานปรากฏอยู่ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 24 - 25 การศึกษาที่ผ่านมาเกือบทั้งหมดถ้อยคำอักษรในจารึก และการอ่านชื่อเมืองนี้โดยใส่รูปวรรณยุกต์เอกหรือไม้เอก คือถ้อยคำและอ่านเป็น <“เมืองมาน”> “เมืองมาน” ในบทความนี้เสนอข้อสันนิษฐานว่าเมืองนี้น่าจะมีชื่อว่า “เมืองมาน” โดยไม่มีรูปวรรณยุกต์เอก เพราะในตำแหน่งที่ควรวางรูปวรรณยุกต์เอก ของคำนี้ในจารึกมีรอยขีด ด้วยเหตุนี้จึงจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ศึกษาที่ผ่านมาเข้าใจ

ว่ามีรูปวรรณยุกต์เอกอยู่ในตำแหน่งดังกล่าว และเมื่อตรวจสอบอักขรวิธีของจารึกด้านที่ 4 บรรทัดที่ 11 - 27 ซึ่งมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่ามีอักขรวิธีต่างไปจากจารึกด้านอื่น ๆ แล้วพบว่าคำที่ต้องใส่รูปวรรณยุกต์เอกที่พบทั้งหมด 10 คำ ไม่มีคำใดที่เขียนโดยใส่รูปวรรณยุกต์เอกเลย ดังนั้นชื่อเมืองมานที่อยู่ในการ์บบรรทัดที่ 24 - 25 ก็น่าจะไม่มีรูปวรรณยุกต์เอกเช่นกัน ส่วนที่ตั้งของเมืองมานยังไม่มีข้อยุติว่าอยู่ที่ใดเพราะปัจจุบันไม่มีชื่อเมืองนี้แล้ว มีเพียงข้อสันนิษฐานแตกต่างกันไป เช่น เมืองมานน่าจะเป็นเมืองเดียวกับเมืองนาน หรือเป็นเมืองที่อยู่ระหว่างเมืองแพร์กับเมืองนาน หรือเป็นเมืองเดียวกับเมืองงาว คืออำเภองาว จังหวัดลำปางในปัจจุบัน หรือตั้งอยู่บริเวณที่เป็นอ่างเก็บน้ำแม่มาน อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน ในบทความนี้เสนอข้อสันนิษฐานว่าเมืองมานน่าจะหมายถึงเมืองมานซึ่งเป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองแพร์ (เมืองแพร่) ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของอำเภอสองเม่นและบางส่วนของอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ เพราะปรากฏหลักฐานของชื่อเมืองนี้ในเอกสารเก่าของล้านนาและยังมีร่องรอยของคำที่เกี่ยวข้องกับเมืองนี้หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น แม่น้ำมาน ประตุมาน หลักฐานเหล่านี้มีส่วนช่วยสนับสนุนว่าชื่อเมืองนี้ในการ์กพ่อขุนรามคำแหงน่าจะไม่มีรูปวรรณยุกต์เอก

คำสำคัญ: จารึกพ่อขุนรามคำแหง, จารึกหลักที่ 1, เมืองมาน

Abstract

This article aimed to propose a hypothesis regarding the name and the location of Mueang Man, the city stated in lines 24 - 25 on the fourth side of King Ram Khamhaeng Inscription. Most previous studies transliterated the city name by adding the low-tone marker (*Mai-ek*), therefore the transliteration and reading became <เมืองมาน>. This article proposed the hypothesis that the spelling of the city name might be <เมืองมาน> without the low-tone marker. The scratches at the position of the tone marker in the inscription might be the reason this word was transliterated with the tone marker in past studies. When inspecting lines 11 - 27 on the fourth side, in which the orthography is distinctly different from the other sides of the inscription, it was found that the low-tone markers were absent in the 10 words that must have been written with one. For these reasons, the name of this city mentioned in lines 24 - 25 should have been written without one, too. No conclusion regarding the location of Mueang Man has been made since the city with that name does not exist in the present. Nevertheless, there are several hypotheses regarding the city location; Mueang Man might be the city of Nan, or a city between the city of Phrae and Nan, or the city of Ngao (the present Ngao District, Lampang Province), or a city located in the area of Mae Man Reservoir (the present Sung Men District, Phrae Province). This article presumed that /*mian̩ māt̪*/ (เมืองมาน) might be /*mian̩ māt̪*/ (เมืองมาน), the ancient city not far from the city of Phlae (Phrae), which is now in Sung Men District and some part of Den Chai District, Phrae Province. There was evidence of the city name in the old Lanna archives, as well as the traces of its name found in many places in the present, such as Man River (แม่น้ำมาน) and Man Gate (ประตูมาน). This evidence supported the hypothesis that Mueang Man in the King Ram Khamhaeng Inscription might probably be written without the tone marker.

Keywords: King Ram Khamhaeng Inscription, Sukhothai Inscription No. 1, Mueang Man

บทนำ

จารึกพ่อขุนรามคำแหงหรือจารึกหลักที่ 1 นับเป็นเอกสารโบราณชิ้นสำคัญที่สุดของชาติชิ้นหนึ่ง เป็นหลักฐานบ่งบอกการปรากฏของลายสือไทยเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 1835 การศึกษาจารึกพ่อขุนรามคำแหงทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมด้านต่าง ๆ ของไทยในสมัยสุโขทัย (กรมศิลปากร ก, 2547, คำชี้แจง) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ขณะทรงพระผนวชได้เสด็จจารึกจุดดงศไปทางหัวเมืองเหนือ ในปี พ.ศ. 2376 ได้ทรงค้นพบจารึกหลักนี้บริเวณเนินปราสาทในวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย จึงโปรดให้นำลงมากรุงเทพฯ พร้อมกับพระแท่นมนังคศิลาบาตรและจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร (กองแก้ว วีระประจักษ์, 2547, น. 222) ปัจจุบันจารึกพ่อขุนรามคำแหงจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

ผู้ที่อ่านจารึกพ่อขุนรามคำแหงได้เป็นบุคคลแรกคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มีคำที่ทรงอ่านผิดอยู่บางแห่ง และที่ทรงตีความหมายผิดก็หลายคำ ทั้งนี้เพราะภาษาในจารึกหลักนี้โบราณมาก จนบัดนี้ แม้จะได้พจนานุกรมภาษาถิ่นจากในและนอกประเทศมาช่วยอีกหลายภาษาก็ยังตีความในจารึกหลักนี้ไม่ได้ทั้งหมด (ประเสริฐ ณ นคร, 2562, น. 115) นักวิชาการในสมัยต่อมาได้พยายามอ่านและให้ความหมายของคำไทยโบราณและชื่อเฉพาะต่าง ๆ ที่ปรากฏในจารึก จนมีความถูกต้องสมบูรณ์โดยลำดับ เช่น ชื่อช้างทรงของพ่อขุนรามคำแหงตอนที่ทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชน เจ้าเมืองฉอดนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอ่านว่า “บุกพล” ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ อ่านว่า “เนกพล” อธิบายว่าเป็นคำย่อจาก “อนเนกพล” คือมีกำลังมาก ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ อ่านว่า “เบกพล” ปัจจุบันยอมรับกันว่าคำว่า “เบกพล” น่าจะเป็นคำที่ต้อง แปลว่า บุกพล ชับพล ไล่ต้อนทหาร (กรมศิลปากร, 2547, น. 34 - 35) แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความอีกจำนวนหนึ่งที่ยังไม่ชัดเจนว่าหมายถึงอะไร เพราะมีผู้ตีความแตกต่างกันไป ในกรณีที่เป็นชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อบ้านนามเมืองก็มีอีกหลายเมืองที่ยังถกเถียงกันอยู่ว่าตั้งอยู่ที่ใด ข้อถกเถียงเกี่ยวกับคำและชื่อเฉพาะเหล่านี้ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นครได้กล่าวไว้อย่างละเอียดในหนังสือ

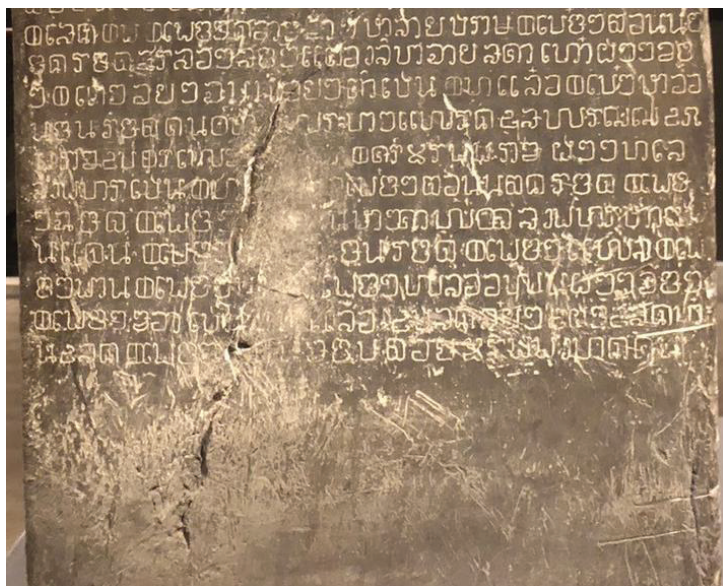
เรื่องการอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย หัวข้อ “การตีความจารึกหลักที่ 1 ซึ่งแตกต่างกัน” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 62 - 68)

ในบทความนี้จะเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองมานที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 4 บรรทัดที่ 24 - 25 ซึ่งยังมีความคลุมเครือทั้งชื่อและที่ตั้งของเมือง โดยมีข้อสันนิษฐานอยู่ 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือเสนอข้อสันนิษฐานว่าชื่อ “เมืองมาน” ที่เคยอ่านกันมานั้นอาจจะมีชื่อว่า “เมืองมาน” โดยไม่มีรูปวรรณยุกต์เอก และประเด็นที่ 2 เสนอข้อสันนิษฐานว่าเมืองมานปัจจุบันน่าจะอยู่ในพื้นที่ของอำเภอสูงเม่นและบางส่วนของอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่

อนึ่ง เนื่องจากชื่อเมืองมานเป็นที่รู้จักกันในแวดวงการศึกษาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกันอย่างกว้างขวาง การกล่าวถึงชื่อเมืองในบทความนี้จะเรียกชื่อว่า “เมืองมาน” ไปพลางก่อนเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

การปรากฏของคำว่า “เมืองมาน” และลักษณะของจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4

จารึกพ่อขุนรามคำแหงมี 4 ด้าน ด้านที่ 4 มีจำนวนบรรทัดทั้งหมด 27 บรรทัด คำว่าเมืองมานเริ่มปรากฏในท้ายบรรทัดที่ 24 โดยคำว่า “เมือง” จารึกแต่เพียง <เม> แล้วขึ้นบรรทัดที่ 25 ด้วย <องมาน> เมื่ออ่านรวมกันจึงจะเป็นคำว่า “เมืองมาน” ที่สมบูรณ์ ส่วนล่างของจารึกด้านนี้มีรอยแตกเริ่มจากกลางบรรทัดที่ 17 ไปจนถึงบรรทัดสุดท้ายและแตกเลกลงไปอีกประมาณ 15 เซนติเมตร บริเวณพื้นผิวของจารึกหลังรอยแตกเกิดการสึกกร่อนทำให้ตัวอักษรตั้งแต่บรรทัดที่ 21 - 27 หายไปบรรทัดละประมาณ 1 - 2 คำ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวถึงข้อสังเกตเกี่ยวกับจารึกด้านที่ 4 ว่าบรรทัดที่ 11 - 27 นอกจากลายมือจะเปลี่ยนไปแล้ว ยังใช้อักษรวิธีแบบใหม่อีกด้วย กล่าวคือ ด้านที่ 1 ถึง 3 เขียนอักษรควบติดกัน และแยกตัวสะกดห่างออกไป แต่ด้านที่ 4 ตอนท้าย อักษรควบไม่ติดกัน และตัวสะกดก็ไม่แยกห่างออกไป จึงมีผู้เชื่อว่าจารึกภายหลัง บางคนเห็นว่าจารึกเพิ่มในสมัยพระเจ้าลิไทย แต่บางคนก็แย้งว่า อย่างช้าควรจะเป็นรัชสมัยพระเจ้าเลอไทย เพราะจารึกยังใช้สระอยู่บรรทัดเดียวกับพยัญชนะ และตัวอักษรก็ไม่เหมือนตัวอักษรสมัยพระเจ้าลิไทย (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 59)

ภาพที่ 1 สภาพของจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 17 - 27
ที่มา : ยุทธพร นาคสุข

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชื่อ “เมืองม่าน”

เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีอยู่เป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรได้สำรวจบรรณานุกรม หนังสือ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนับถึง พ.ศ. 2547 มีทั้งหมด 133 รายการ (กรมศิลปากร, 2547, น. 78 - 35) การศึกษาดังกล่าวครอบคลุมเนื้อหาหลายศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาษาศาสตร์ ศัพทมูลวิทยา วรรณกรรม นิติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และประเด็นที่มีการศึกษากันมากอีกประเด็นหนึ่งคือข้อถกเถียงที่ว่าจารึกหลักนี้สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือไม่ สำหรับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชื่อ “เมืองม่าน” ในบทความนี้จะเลือกเฉพาะหนังสือและบทความที่ผู้เขียนหรือผู้เผยแพร่เป็นผู้ถ่ายทอดอักษร คัดลอก หรืออ่านจารึกหลักนี้โดยตรง จะไม่เลือกเอกสารที่อ้างอิงจากงานอื่น เอกสารที่นำมาศึกษาครั้งนี้มีทั้งหมด 16 รายการดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายชื่อเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชื่อ “เมืองม่าน”

ลำดับ	พ.ศ. (ค.ศ.)	หนังสือ/บทความ	ผู้เขียน
1	2400 (1857)	The Kingdom and People of Siam	Sir John Bowring (เซอร์ จอห์น บาวริง)
2	2408 (1865)	On Some Siamese Inscriptions	Adolf Bastian (อดอล์ฟ บาสเตียน)
3	2427 (1884)	Excursions et Reconnaissances, Vol. VIII	François-Joseph Schmitt (ฟรังซัว ยอแซฟ ชมิตต์)
4	2441 (1898)	Mission Pavie, Indo-China 1879 - 1895	Auguste Pavie (อ็อกุสต์ ปาวี หรือ ม.ปาวี)
5	2452 (1909)	The Oldest Known Writing in Siamese: The Inscription of Phra Ram Khamhæng of Sukhothai, 1293 A.D	Cornelius Beach Bradley (คอร์นีเลียส บีช แบริดเลย์)
6	2467	ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พิมพ์ครั้งที่ 1	ยอร์ช เซเดส์ (George Coëdès)
7	2477	ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พิมพ์ครั้งที่ 2	ยอร์ช เซเดส์ (George Coëdès)
8	2514 (1971)	The Inscription of King Rama Gamhen of Sukhodaya (1292 A.D.)	A.B. Griswold and Prasert na Nagara (อเล็กซานเดอร์ บี กริสวอลด์และ ประเสริฐ ณ นคร)

ตารางที่ 1 รายชื่อเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชื่อ “เมืองมาน” (ต่อ)

ลำดับ	พ.ศ. (ค.ศ.)	หนังสือ/บทความ	ผู้เขียน
9	2514	คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุน รามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1	จำ ทองคำวรรณ
10	2526	บัญชีคำที่ปรากฏในจารึก พ่อขุนรามคำแหง (เขียนตามอักษรวิธีเดิม)	อัญชนา จิตสุทธัญญาณ
11	2527	ศิลาจารึกพ่อขุน รามคำแหงมหาราช	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
12	2527	จารึกสมัยสุโขทัย	กรมศิลปากร
13	2547	ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง	กรมศิลปากร
14	2548	ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย	กรมศิลปากร
15	2552	100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ ไทย ลำดับที่ 1	วินัย พงศ์ศรีเพียร
16	2556	พจนานุกรมศัพท์วรรณคดี ไทย สมัยสุโขทัย ศิลา จารึกพ่อขุนรามคำแหง มหาราช หลักที่ 1	ราชบัณฑิตยสถาน

ประวัติการถ่ายทอดและอ่านชื่อเมืองม่านและเมืองใกล้เคียง

แม้ว่าบทความนี้จะให้ความสำคัญกับ “เมืองม่าน” เป็นหลัก แต่เนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมายังมีความสับสนระหว่าง “เมืองม่าน” กับ “เมืองน่าน” ซึ่งจารึกติดกัน และในการศึกษายุคแรกยังไม่สามารถอ่านคำว่า “เมืองน่าน” ได้ เพราะจารึกกลบเลือนมาก ดังนั้นการกล่าวถึงประวัติการถ่ายทอดและการอ่านชื่อเมืองม่านที่ผ่านมา จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงชื่อเมืองอื่น ๆ ที่อยู่กลุ่มเดียวกันด้วย ประกอบไปด้วย “เมืองแพล เมืองม่าน เมืองน่าน เมืองพลว” ซึ่งในจารึกพ่อขุนรามคำแหงเรียกเมืองกลุ่มนี้ว่า “แดนเบื่องตีนนอน” คือเมืองที่อยู่ทางทิศเหนือของเมืองสุโขทัย

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชื่อ “เมืองม่าน” ทั้ง 16 รายการตามตารางที่ 1 สามารถสรุปประวัติการอ่านชื่อเมืองม่านและเมืองใกล้เคียงโดยตามลำดับเวลาได้ดังนี้

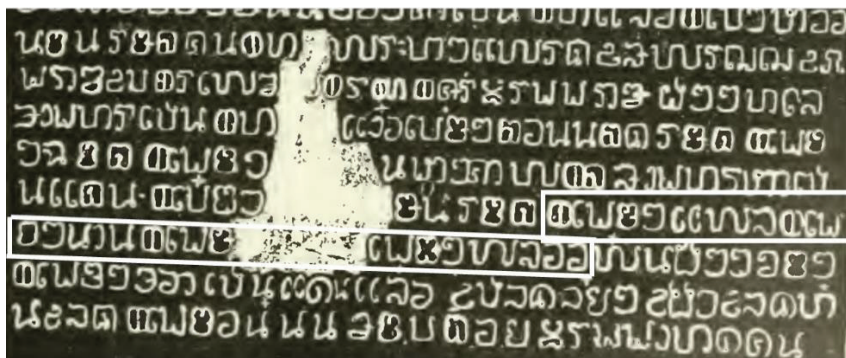
พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสำเนาคัดอักษรของจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่กองงานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นผู้คัดลอก พร้อมลายพระหัตถ์คำแปลบางคำเป็นภาษาอังกฤษให้แก่เซอร์ จอห์น บาวริง ราชทูตอังกฤษที่เดินทางมายังประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2400 เซอร์ จอห์น บาวริง ได้นำสำเนาจารึกที่ได้รับพระราชทานนั้นไปตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ The Kingdom and People of Siam โดยพิมพ์ไว้ในหน้าแทรกระหว่างหน้า 278 กับหน้า 279 สำเนานี้เป็นการคัดลอกแบบต่อเนื่องกันไปไม่ได้คัดทีละบรรทัดดังที่ปรากฏในจารึก ในด้านที่ 4 ที่กล่าวถึงชื่อกลุ่มเมืองเบื่องตีนนอนของสุโขทัยนั้นในสำเนามีการคัดลอกชื่อเมืองไว้เพียง 3 เมือง คือ <“เมืองแพล” เมืองน่าน” เมืองพลว> ไม่มีชื่อเมืองม่านทั้ง ๆ ที่ตัวอักษรชัดเจน อาจเป็นเพราะในสมัยนั้นยังไม่สามารถอ่านชื่อ “เมืองน่าน” ได้ เนื่องจากตัวอักษรกลบเลือนมาก ผู้คัดลอกอาจจะสำคัญผิดว่าเมืองม่านเป็นเมืองน่าน เพราะเมืองน่านเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี ส่วนเมืองม่านในสมัยนั้นไม่มีใครรู้จักแล้ว

มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 40 (3) กันยายน - ธันวาคม 2566

[illegible]

ภาพที่ 3 สำเนาจารึกพจนานุกรมคำแห่ง ด้านที่ 4 ซึ่งฝรั่งเศส ยอแซฟ ชมิตต์เป็นผู้คัดลอก
ที่มา : Schmitt, *Excursions et Reconnaissances*, Vol. VIII, p. 180(9).

พ.ศ. 2441 (ค.ศ. 1898) โอกุสต์ ปาวีหรือ ม.ปาวี ข้าหลวงและทูตชาวฝรั่งเศส ได้ทำการรวบรวมจารึกที่อยู่ในดินแดนของประเทศไทยสมัยนั้น โดยคัดลอกจารึกที่พบ ในกรุงเทพมหานคร เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน และหลวงพระบาง รวม 31 หลัก แล้วมอบสำเนาจารึกที่คัดลอกนั้นให้แก่บาทหลวงฟรังซัว ยอแซฟ ชมิตต์ แปลเป็นภาษา ฝรั่งเศส ต่อมาได้ตีพิมพ์ในหนังสือ Mission Pavie, Indo-China 1879 – 1895 (สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่ม 16, 2516, น. 101) ในหนังสือดังกล่าวมีการคัดลอก ชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยโดยแต่งเติมอักษรเป็น < เมืองพล > เมืองนาน < เมือง... > เมืองพลว > กล่าวคือ ในคำว่า “มาน” ได้คัดลอกตัวอักษรจาก <ม> เปลี่ยนเป็น <น> และมีคำอ่านว่า “müeon Phlee müeon Nān müeon müeon Phlvov” (Pavie, 1898, p. 104)

ภาพที่ 4 สำเนาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4 ที่ปรากฏในหนังสือ Mission Pavie, Indo - China 1879 – 1895

ที่มา : Pavie, Auguste, Mission Pavie, Indo - China 1879 - 1895, p. 201.

พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) คอร์นีเลียส บีช แบรดเลย์ ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันได้ชำระและพิมพ์คำแปลจารึกพ่อขุนรามคำแหงในหนังสือ *The Oldest Known Writing in Siamese: The Inscription of Phra Ram Khamhaeng of Sukhothai, 1293 A.D.* โดยมีการพิมพ์อักษรไทยตามอักขรวิธีในจารึกไว้ด้วย แบรดเลย์ถ่ายทอดจารึกด้านที่ 4 ที่กล่าวถึงชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยเป็น <“เมืองแพล เมืองมาน เมือง () เมืองพลว”> และมีคำอ่านว่า “Müāng Phlæ, Müāng Man, Müāng....., Müāng Phluā” ทั้งนี้แบรดเลย์อธิบายไว้อย่างมั่นใจว่า “มาน” เป็นรูปเขียนตามแบบอักษรไทยโบราณของ “น่าน” (Bradley, 1909, p.30, 60)

พ.ศ. 2467 ยอร์ช เซเดส์ (ยอช เซเดส์) ได้ถ่ายทอดและแปลจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นภาษาไทยและภาษาฝรั่งเศส หอพระสมุดวชิรญาณเป็นผู้จัดพิมพ์ใช้ชื่อหนังสือว่าประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พ.ศ. 2467 พิมพ์ครั้งแรกเนื่องในงานทำบุญฉลองอายุ 4 รอบของเจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์) ยอร์ชเซเดส์ถ่ายทอดจารึกด้านที่ 4 ที่กล่าวถึงชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยเป็น <“เมืองแพล เมืองมาน เมือง... เมืองพลว”> ไม่มีคำอ่านภาษาไทย มีเพียงคำจารึก (คำถ่ายทอด) เท่านั้น ส่วนที่เป็นภาษาฝรั่งเศสอ่านไว้ว่า “Mo’an Blè Mo’an Mān Mo’an N....

Mo'an Blua” (ยอช เซเดส์, 2467, น. 48) หนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึก
กรุงสุโขทัยภาคภาษาไทยได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2477 ในการพระราชทาน
เพลิงศพเจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์) ในหนังสือเล่มนี้ถ่ายทอดชื่อเมืองเบื้อง
ตีนนอนของสุโขทัยเหมือนกับฉบับ พ.ศ. 2467 และมีคำอ่านเป็น “เมืองแพร่ เมืองน่าน
เมือง.... เมืองพลว” ในการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ไม่ปรากฏชื่อเมืองม่าน และคำว่า <“เมือง
พลว”> มีคำอ่านว่า “เมืองพลว” คือมีการใส่รูปวรรณยุกต์เอกเป็นครั้งแรก

พ.ศ. 2514 (ค.ศ. 1971) การแปลของยอร์ช เซเดส์ ได้รับการทบทวนอีกครั้ง
โดยอเล็กซานเดอร์ บี กริสวอลด์และประเสริฐ ณ นคร ในบทความเรื่อง The Inscription
of King Rama Gamhen of Sukhodaya (1292 A.D.) บทความนี้ถ่ายทอดชื่อเมือง
เบื้องตีนนอนของสุโขทัยเป็น <“เมืองแพล เมืองม่าน เมืองน.. เมืองพลว”>
และมีคำอ่านว่า “Möan Brè, Möan Mān, Möan Nān, Möan Blua” นอกจากนี้
ยังได้กล่าวถึงชื่อกลุ่มเมืองดังกล่าวเป็นภาษาไทยอยู่ในเชิงอรรถที่ 132 ของบทความว่า
“เมืองแพร่” “เมืองม่าน” “เมืองน่าน” และ “เมืองบัว” ตามลำดับ (A.B. Griswold and
Prasert na Nagara, 1971, p. 220) ต่อมาใน พ.ศ. 2527 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้
จัดพิมพ์หนังสือชื่อศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เนื่องในโอกาส 700 ปี
ลายสือไทย โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นครเป็นประธานในการจัดทำคำอ่าน
และคำแปลเป็นภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส คำอ่านในหนังสือเล่มนี้ยึดตามบทความ
ของท่านเมื่อ พ.ศ. 2514 แต่ก็ได้มีการแก้ไขปรับปรุงหลายแห่งด้วยกัน ในส่วนที่เป็นชื่อเมือง
เบื้องตีนนอนของสุโขทัยถ่ายทอดเป็น <“เมืองแพล เมืองม่าน เมืองน.. เมืองพลว”>
และมีคำอ่านว่า “เมืองแพล เมืองม่าน เมืองน.. เมืองพลว”

๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗

๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
 ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗

ภาพที่ 5 สำเนาคัดลอกจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4

ในหนังสือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ที่มา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช, น. 25.

พ.ศ. 2514 มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ตีพิมพ์คำอ่านแปลจารึกของ ศาสตราจารย์จำ ทองคำวรรณ ในหนังสือชื่อคำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 คำถ่ายถอดและคำอ่านในหนังสือเล่มนี้ปรับปรุงมาจากหนังสือ ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พ.ศ. 2467 แต่ถึงกระนั้นก็ได้แก้ไขคำอ่าน อยู่หลายแห่งเช่น คำว่า เบกพล ที่บ้านท่าเมือง พ่อเชื้อเชื้อคำ ช่วยเหวือเพื่อภู ได้อ่านใหม่ เป็น เบกพล ที่บ้านท่าเมือง พ่อเชื้อเชื้อคำ และช่วยเหวือเพื่อภู ตามลำดับ ศาสตราจารย์ จำ ทองคำวรรณ จารึกด้านที่ 4 ที่กล่าวถึงชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยเป็น < เมืองแพล เมืองมาน เมืองน.. เมืองพลว > และมีคำอ่านว่า “เมืองแพร์ เมืองมาน เมือง.. เมืองพลว” จะเห็นได้ว่ามีการอ่านชื่อ “เมืองพลว” เป็น “เมืองพลว” เหมือนใน หนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พ.ศ. 2477 เนื่องจากศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์เข้ารับราชการเป็นบรรณารักษ์ใหญ่ของหอพระสมุดวชิรญาณ และเป็นผู้ ฝากศาสตราจารย์จำให้ทำงานกับสมเด็จพระยาตำราธิราช อนุภาพ จนกระทั่ง พ.ศ. 2473 ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์จะกลับประเทศฝรั่งเศส สมเด็จพระยาตำราธิราช อนุภาพทรงจึงทรงมอบหมายให้ศาสตราจารย์จำทำงานในด้านศิลาจารึกนับแต่นั้น เป็นต้นมา (จำ ทองคำวรรณ, 2514) ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่ศาสตราจารย์จำ จะปรับปรุงคำอ่านของจารึกพ่อขุนรามคำแหงจากฉบับที่ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เคยทำไว้

พ.ศ. 2526 อัญชนา จิตสุทธินานได้เขียนบทความเรื่องบัญชีคำที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง (เขียนตามอักษรวิจิตร) ลงในวารสารโบราณคดี '26 และพิมพ์ครั้งที่ 2 ในหนังสือหนังสือครุฑาเมื่อปี พ.ศ. 2533 ต่อมาใน พ.ศ. 2552 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้นำบทความนี้มาตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 3 เนื่องในงานพระราชเพลิงศพของอัญชนาเอง บทความดังกล่าวได้คัดลอกคำที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ แล้วเรียงคำตามลำดับอักษร ได้แก่ หมวดทั่วไป หมวดชื่อบุคคล หมวดชื่อทางภูมิศาสตร์ หมวดชื่อเฉพาะเบ็ดเตล็ด ทิศ และวัน เดือน ปี สำหรับชื่อเมืองม่านและเมืองเบื่องต้นนอนของสุโขทัยนั้นถูกจัดให้อยู่ในหมวดชื่อทางภูมิศาสตร์โดยอัญชนาคัดลอกไว้ 3 เมือง คือ <เมืองแพล> <เมืองมาน> และ <เมืองพลว> และมีคำอ่านว่า “เมืองแพร่” “เมืองม่าน” และ “เมืองพลัว” ในบัญชีนี้ไม่มี “เมืองน่าน” อาจเป็นเพราะตัวอักษรในจารึกกลบเลือนมากจนไม่สามารถคัดลอกได้ และที่น่าสังเกตคืออัญชนาคัดลอกคำว่าเมืองม่านโดยไม่ใส่รูปวรรณยุกต์เอก

อนนท๓๑

= เมืองตาก

อนนท๓๒ ลอจ

= เมืองพลัว

อนนท๓๓ แผล

= เมืองแพร่

อนนท๓๔ มาน

= เมืองม่าน

อนนท๓๕ ธรรมราช

= เมืองศรีธรรมราช

ภาพที่ 6 ชื่อเมืองม่านและเมืองอื่นๆ ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4

ในบทความของอัญชนา จิตสุทธินาน

ที่มา : อัญชนา จิตสุทธินาน, บัญชีคำที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง
(เขียนตามอักษรวิจิตร), น. 205.

พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรจัดพิมพ์จารึกพ่อขุนรามคำแหงและจารึกสมัยสุโขทัย หลักอื่น ๆ ในหนังสือจารึกสมัยสุโขทัย ในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย พุทธศักราช 2526 ต่อมาใน พ.ศ. 2547 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือว่าศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระราชสมภพ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครบ 200 ปี และใน พ.ศ. 2548 ได้นำหนังสือ จารึกสมัยสุโขทัยมาพิมพ์ใหม่อีกครั้ง โดยพิมพ์จารึกสุโขทัยที่พบใหม่และยังไม่เคยพิมพ์ เผยแพร่เพิ่มเติมอีก 8 หลัก ให้ชื่อหนังสือว่าประชุมศิลาจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย หนังสือของกรมศิลปากรทั้ง 3 เล่มนี้ได้ถ่ายทอดชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัย ไว้เหมือนกัน คือ <เมืองแพล เมืองมาน เมืองน.. เมืองพลว> และมีคำอ่านว่า “เมืองแพล เมืองมาน เมืองน.. เมืองพลว”

พ.ศ. 2552 วินัย พงศ์ศรีเพียรในฐานะบรรณารักษ์หนังสือ 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 1 ได้พิมพ์คำถ่ายทอดและคำอ่านจารึก พ่อขุนรามคำแหงในฐานะที่เป็น 1 ใน 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย หนังสือเล่มนี้ถ่ายทอดชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยเป็น <เมืองแพล เมืองมาน เมืองน.. เมืองพลว> และมีคำอ่านว่า “เมืองแพล เมืองมาน เมืองน[าน] เมืองพลว”

พ.ศ. 2556 ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์หนังสือพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ 1 เป็นครั้งที่ 3 และน่าจะเป็น หนังสือเล่มล่าสุดในขณะนี้ที่พิมพ์เผยแพร่คำอ่านจารึกของพ่อขุนรามคำแหง หนังสือ เล่มนี้ถ่ายทอดชื่อเมืองเบื้องต้นนอนของสุโขทัยเป็น <เมืองแพล เมืองมาน เมืองน... เมืองพลว> และมีคำอ่านว่า “เมืองแพล เมืองมาน เมืองน.. เมืองพลว”

จากทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถสรุปประวัติการอ่านชื่อเมืองมานและเมือง ไกล่เคียงในเอกสารที่แสดงไว้ในตารางที่ 1 ทั้ง 16 รายการได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุปการอ่านชื่อเมืองม่านและเมืองใกล้เคียงในเอกสารลำดับที่ 1 - 16 จากตารางที่ 1

ลำดับ	พ.ศ. (ค.ศ.)	คำถ่ายทอด (คำจารึก)				คำอ่าน			
		<“เมือง”>				เมือง/muang/müeoṇ/Müäng/mo’an/Möaṇ			
		แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพล	ม่าน	น..	พลัว
1	2400 (1857)	แพล	ม่าน	-	พลัว	-	-	-	-
2	2408 (1865)	-	-	-	-	Phleh (Pre)	Nahn	-	Phlua
3	2427 (1884)	แพล	มาน	-	พลัว	Phlè	Nan	-	Phlao
4	2441 (1898)	แพล	น่าน	-	พลัว	Phlee	Nān	-	Phlvov
5	2452 (1909)	แพล	ม่าน	-	พลัว	Phlæ แพล/แพร์	Man ม่าน/น่าน	-	Phluā ไม่ปรากฏ
6	2467	แพล	ม่าน	น..	พลัว	Blè	Mān	N.....	Blua
7	2477	แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพร์	น่าน	-	พลัว
8	2514 (1971)	แพล	ม่าน	น..	พลัว	Brè แพร์	Mān ม่าน	Nān น่าน	Blua ปัว
9	2514	แพล	ม่าน	น...	พลัว	แพร์	ม่าน	น...	พลัว
10	2526	แพล	มาน	-	พลัว	แพร์	ม่าน	-	พลัว
11	2527	แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพล	ม่าน	น..	พลัว
12	2527	แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพล	ม่าน	น..	พลัว
13	2547	แพล	ม่าน	น...	พลัว	แพล	ม่าน	น...	พลัว
14	2548	แพล	ม่าน	น...	พลัว	แพล	ม่าน	น...	พลัว
15	2552	แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพล	ม่าน	น[าน]	พลัว
16	2556	แพล	ม่าน	น..	พลัว	แพล	ม่าน	น..	พลัว

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่าคำถ่ายทอด (คำจารึก) ชื่อเมืองม่านมีทั้งหมด 4 แบบ คือ 1) <“เมืองมาน”> 2) <“เมืองม่าน”> 3) <“เมืองน่าน”> และ 4) <“เมืองน่าน”> การถ่ายทอดในแบบที่ 1 และ 2 เป็นการถ่ายทอดตามตัวอักษรที่ปรากฏจริงในจารึก ต่างกันที่ผู้คัดลอกหรือผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่ใส่รูปวรรณยุกต์เอกและผู้คัดลอกส่วนน้อยไม่ใส่ ส่วนการถ่ายทอดแบบที่ 3 และ 4 มีการดัดแปลงตัวอักษรในจารึกจากตัวอักษร

<ม> เป็น <น> เหมือนกัน ต่างกันที่ใส่หรือไม่ใส่รูปวรรณยุกต์เอก สำหรับคำอ่านไม่ว่าจะเป็นภาษาไทยหรือภาษาตะวันตก (ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส) จะเห็นว่าในสมัยแรกมีการอ่านสลับสระหว่างชื่อ “เมืองม่าน” กับ “เมืองน่าน” อาจเป็นเพราะในยุคนั้นยังไม่สามารถอ่านอักษร <น> ในคำว่า “น่าน” ได้ ผู้อ่านหรือผู้คัดลอกจึงสำคัญผิดไปว่าน่าจะเป็นเมืองน่านเพราะเป็นเมืองที่อยู่ใกล้กับเมืองแพร่ เมื่อนักวิชาการสมัยต่อสามารถอ่านอักษรตัวแรกได้เป็น <น> จึงทำให้เชื่อว่าชื่อเมืองที่อยู่หลังเมืองม่านน่าจะเป็น “เมืองน่าน” และเป็นคนละเมืองกัน หนึ่งการศึกษาที่ผ่านมา มีเพียงงานของ A.B. Griswold and Prasert na Nagara (1971) และวินัย พงศ์ศรีเพียร (2552) เท่านั้นที่ระบุไว้ชัดเจนว่า <เมืองน..> คือ เมืองน่าน ส่วนงานอื่น ๆ มักจะอธิบายสลับกับเมืองม่านหรือไม่ได้ระบุแน่ชัดว่าคือเมืองใด

ชื่อ “เมืองพลล” เกือบทั้งหมดถ่ายถอดหรือคัดลอกเป็น <เมืองพล> ยกเว้นลำเนาจารึกของเซอร์ จอห์น บารวริงเท่านั้นที่ใส่รูปวรรณยุกต์เอกเข้าไปด้วย อาจเป็นเพราะผู้คัดลอกค่อนข้างมั่นใจว่าเป็นชื่อเมืองพลหรือเมืองแพร่ ส่วนคำอ่านภาษาไทยมีอยู่ 3 แบบ คือ เมืองพล เมืองพลล และเมืองแพร่ คำอ่านที่เป็นภาษาตะวันตกมีทั้งการเขียนตามรูปและเขียนตามเสียงพบอยู่ 4 แบบ คือ *muang Phle*, *müeoñ Phlee*, *Müäng Phlæ* และ *mo'an Blè* แต่ไม่ว่าจะเขียนแบบใด เอกสารทุกรายการต่างระบุตรงกันว่าเมืองนี้ก็คือจังหวัดแพร่ในปัจจุบัน

ชื่อ “เมืองพลลว” ในเอกสารทุกรายการถ่ายถอดหรือคัดลอกเหมือนกันคือ <เมืองพลลว> ส่วนคำอ่านภาษาไทยมีทั้งหมด 3 แบบ คือ เมืองพลลว เมืองพลลว และเมืองบัว โดยที่ “พลลว” เป็นการเขียนตามรูปศัพท์ดั้งเดิม ส่วน “บัว” เป็นการเขียนตามการออกเสียงในภาษาไทยถิ่นเหนือและเป็นรูปเขียนปัจจุบัน ส่วนคำว่า “เมืองพลลว” ในสมัยหลังได้เลิกใช้ไปเพราะอักษรในจารึกไม่มีรูปวรรณยุกต์เอก ส่วนภาษาตะวันตกอ่านเป็น *muang Phlao*, *müeoñ Phlvov*, *Müäng Phluä* และ *mo'an Blua* แต่ไม่ว่าจะอ่านแบบใด เอกสารทุกรายการต่างระบุตรงกันว่าเมืองนี้ปัจจุบันคืออำเภอบัว จังหวัดน่าน

ข้อสังเกตเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้งของ “เมืองม่าน” ในการศึกษาที่ผ่านมา

ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 4 ตั้งแต่บรรทัดที่ 17 - 26 กล่าวถึงอาณาเขตของเมืองสุโขทัยที่กว้างขวางครอบคลุมเมืองต่าง ๆ ดังนี้

“ปราบเบื้องตะวันออก รอดสรลง สองแคว ลุมบาจย สคา ทำฝั่งของ
เถิงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบ็(อ)งหวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก
สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเล สมุทรเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตก
รอดเมืองฉอด เมือง...น หงสาวดี สมุทรหาเป็นแดน o เบื้องตีนอนรอด
เมืองแพร่ เมืองม่าน เมืองน... เมืองพลัว ฝั่งของ เมืองขวา เป็นที่แล้ว”

(กรมศิลปากร, 2547, น. 27)

ชื่อเมืองที่ปรากฏในจารึกด้านที่ 4 หลายเมืองเป็นที่รู้จักกันดีเป็นอย่างดี เพราะยังคงสถานะความเป็นบ้านเมืองมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เวียงจันทน์ สุพรรณภูมิ (สุพรรณบุรี) ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช) หงสาวดี (เมืองพะโค (Bago) ในประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา) และเมืองแพร่

ชื่อเมืองจำนวนหนึ่งอาจจะไม่เป็นที่รู้จักสำหรับคนในยุคปัจจุบัน แต่ยังสามารถสืบประวัติได้ว่าตั้งอยู่ที่ใด ได้แก่ สรลงหรือสระหลวงคือเมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันตก แม่น้ำน่าน สองแควคือเมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันออกแม่น้ำน่าน เวียงคำคือชื่อเมืองโบราณอยู่ระหว่างเวียงจันทน์กับหลวงพระบาง คนที่คือชื่อเมืองโบราณปัจจุบันคือตำบลคนที่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พระบางคือนครสวรรค์ แพรกคือชื่อเมืองโบราณปัจจุบันอยู่ในอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เมืองพลัวปัจจุบันคืออำเภอบัว จังหวัดน่าน และเมืองขวาคือชื่อเดิมของเมืองหลวงพระบาง (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 85 - 86)

ชื่อเมืองอีกจำนวนหนึ่งไม่ทราบตำแหน่งที่ตั้งที่แน่นอน เพราะปัจจุบันไม่มีชื่อเมืองเหล่านั้นแล้ว นักวิชาการจึงได้แต่เพียงตั้งข้อสันนิษฐานไว้เท่านั้น ได้แก่ ลุมบาจย สันนิษฐานว่าเป็นเมืองหล่มเก่า แต่ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นครสันนิษฐานว่าเมืองนี้อาจจะอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน และเมืองสคาหรือสะคำ สันนิษฐานว่าเป็นเมืองที่อยู่ลุ่มแม่น้ำป่าสัก แต่ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นครสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน (ราชบัณฑิตยสภา, 2556, น. 78)

“เมืองมาน” เป็นอีกเมืองหนึ่งซึ่งยังไม่มีผู้ใดชี้ชัดลงไปว่าตั้งอยู่ที่ใดแน่ ถ้าหากพิจารณาจากเนื้อหาในจารึกพอจะอนุมานได้ว่าเมืองนี้ตั้งอยู่เบื้องตีนนอน คืออยู่ทิศเหนือของสุโขทัย และไม่ห่างจากเมืองแพร่มากนัก ส่วนอีกเมืองหนึ่งที่อยู่หลังชื่อ “เมืองมาน” และเป็นตำแหน่งที่จารึกชำรุดอ่านได้แต่เพียง “เมืองน..” เมื่อพิจารณาจากอักษรที่หายไป 2 ตัวก็มีความเป็นไปได้สูงว่าคือ “เมืองน่าน” ที่ผ่านมามีผู้สันนิษฐานเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองมานไว้ดังนี้

อดอล์ฟ บาสเตียนและคอร์นีเลียส บีช แบรดเลย์ กล่าวว่าเมืองมานคือเมืองน่าน และคอร์นีเลียส บีช แบรดเลย์อธิบายว่า เหตุที่เขียนเมืองน่านเป็นเมืองมาน เพราะเป็นรูปเขียนแบบโบราณ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่สามารถอ่านคำว่า “เมืองน่าน” ได้ ในคำอ่านของทั้งสองคนจึงเว้นชื่อเมืองน่านไว้ (Bastian, 1865, p.12; Bradley, 1909, p. 60)

กริสโวลด์และประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่าเมืองมานตั้งอยู่ระหว่างจังหวัดแพร่กับจังหวัดน่าน และตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคำอธิบายของคอร์นีเลียส บีช แบรดเลย์ ว่า ถ้าหากคำในตำแหน่งที่จารึกลบเลือนคือเมืองน่าน เมืองมานจะต้องเป็นอีกเมืองหนึ่งต่างหาก และน่าจะเป็นเมืองคู่กับเมืองแพร่ เช่นเดียวกับเมืองน่านที่คู่กับเมืองพลว (Griswold, A.B. and Prasert na Nagara, 1971, p. 220)

วินัย พงศ์ศรีเพียร สันนิษฐานว่าเมืองมานเป็นเมืองฝาแฝดกับเมืองแพร่ ตรงกับเมืองงาหรืองาว (อำเภองาว จังหวัดลำปาง) ที่กล่าวถึงในจารึกปู่สบลหาลาน¹ เหตุที่ต้องเขียน “เงา/งาว” เป็น “มาน” (สิ่งที่มาบัง) เพื่อให้สัมผัสกับ “น่าน” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2552, น. 34) แต่ผู้เขียนเห็นคำว่า “มาน” ที่แปลว่าเครื่องกั้นบังนั้นควรเขียนเป็น “หม่าน” เพราะในภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ยังออกเสียงวรรณยุกต์คำว่า “หม่าน” และ “มาน” แตกต่างกัน แม้ว่าภาษาไทยกรุงเทพฯจะออกเสียงเหมือนกันแล้วก็ตาม เช่น ในภาษาไทยถิ่นเหนือ คำว่า “หม่าน” ออกเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงกลางค่อนข้างสูง-ตก เส้นเสียงปิด มีความหมายว่า ผ้าที่ใช้ห้อยกันห้อง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 791) ส่วนคำว่า “มาน”

¹ ข้อความในจารึกปู่สบลหาลานด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13 - 14 กล่าวถึงเมืองงาวและเมืองอื่น ๆ ไว้ว่า “บ้านเมืองเราทั้งหลายและเมืองแพร่ เมืองงาว เมืองน่าน เมืองพลว ปู่พระยาดุดังเดียดอันตรายมีในราชสีมาเรา”

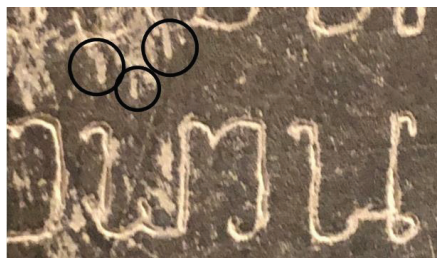
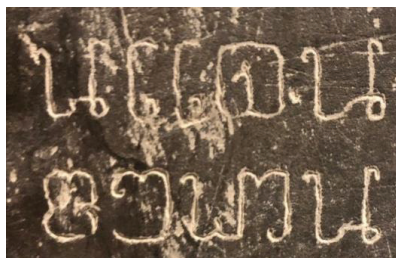
ออกเสียงเป็นเสียงสูง-ตก มีความหมายว่า ชนชาติพม่า และในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า มานในภาษาไทยกรุงเทพนั้น ล้านนาใช้หมั่น ผ่าหมั่น และผ่ากั้ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 549) ดังนั้นข้อสันนิษฐานของวินัย จึงไม่มีใครจะสอดคล้องกับหลักฐานทางด้านภาษาศาสตร์เท่าใดนัก

ต่อมาในปี พ.ศ. 2563 วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้บรรยายพิเศษเรื่อง “สุโขทัยคดี” ในมิติประวัติศาสตร์ จารึกศึกษา และนิรุกติประวัติ วินัยกล่าวว่าตนได้พบจารึกที่ฐานพระพุทธรูปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในจังหวัดแพร่ จารึกตอนหนึ่งระบุชื่อ “เมืองมานดำนใต้” ซึ่งเชื่อว่าน่าจะเป็นเมืองเดียวกับเมืองมานที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง และเมื่อตรวจสอบด้วยโปรแกรมภาพถ่ายทางอากาศกูเกิลเอิร์ธ (Google Earth) แล้ว เชื่อว่าเมืองนี้น่าจะจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำแม่มาน ที่อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ไปแล้ว จึงไม่เหลือร่องรอยของเมืองให้เห็นในปัจจุบัน (ศุภย์มานุษยวิทยา สิริธร – SAC, 22 มีนาคม 2563)

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับชื่อ “เมืองมาน” ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง

จากข้อมูลในตารางที่ 2 จะเห็นว่าจากเอกสารที่นำมาศึกษาทั้ง 16 รายการ มีการถ่ายทอดหรือคัดลอกชื่อเมืองมานทั้งหมด 13 รายการ โดยถ่ายทอดถอดเป็น <“เมืองมาน”> “เมืองมาน” จำนวน 11 รายการ และถ่ายทอดเป็น <“เมองมาน”> “เมื่องมาน” จำนวน 2 รายการ สิ่งที่น่าสนใจก็คือมีผู้คัดลอก 2 คน คือ ฟรังซัว ยอแซฟ ชมิตต์ (Schmitt, 1888, p. 180(9)) และอัญญา จิตสุทธิญาณ (2552, น. 205) ไม่ใส่รูปวรรณยุกต์เอกเหมือนกับงานอื่น ๆ เมื่อผู้เขียนตรวจสอบคำนี้ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 4 แล้ว พบว่าพื้นผิวของจารึกเห็นคำว่า <มาน> มีรอยขีดขีดหากมองแบบเอน ๆ ก็จะเห็นเป็นรอยขีดขีดธรรมดา แต่เมื่อมองอย่างพิถีพิถันพิจารณา ก็จะเห็นว่ามีขีดเล็ก ๆ เหนืออักษร <ม> คล้ายรูปวรรณยุกต์เอก และในตำแหน่งใกล้เคียงกันทั้งด้านซ้ายและขวาก็มีรอยขีดเป็นเส้นตรงสั้น ๆ เช่นกัน ทำให้วินิจฉัยได้ยากว่าขีดเล็ก ๆ เหนืออักษร <ม> นั้น เป็นความตั้งใจของผู้จารึกที่จะใส่รูปวรรณยุกต์มาตั้งแต่แรกหรือเป็นเพียงรอยขีดขีดที่เกิดขึ้นภายหลัง

สำหรับผู้เขียนสันนิษฐานว่าไม่น่าจะเป็นรูปวรรณยุกต์เอก เพราะเมื่อตรวจสอบอักขรวิธีของจารึกด้านที่ 4 บรรทัดที่ 11 - 27 ซึ่งมีอักขรวิธีต่างไปจากด้านอื่น ๆ แล้วพบว่าข้อความทั้ง 17 บรรทัดนั้น มีคำที่ต้องใส่รูปวรรณยุกต์เอกทั้งหมด 10 คำ แต่ในจารึกไม่มีคำใดเลยที่ใส่รูปวรรณยุกต์ได้แก่ คำว่า แก่ (บรรทัดที่ 12) **สั่งสอน** (บรรทัดที่ 13) **แต่** (บรรทัดที่ 14) **ฝั่ง** (บรรทัดที่ 18) **ที่** (บรรทัดที่ 19) **ฝั่ง** (บรรทัดที่ 21) **ที่** (บรรทัดที่ 22) **แพล** (บรรทัดที่ 24) **ฝั่ง** (บรรทัดที่ 25) และ **ที่** (บรรทัดที่ 26) ดังนั้นชื่อเมืองนี้ก็ไม่น่าจะมีรูปวรรณยุกต์เอกเช่นกัน และหากนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาพิจารณาพร้อมด้วย ก็น่าเชื่อได้ว่าเมืองนี้มีชื่อว่า “เมืองมาน” มากกว่า “เมืองมาน” ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ภาพที่ 7 รอยขีดขีดเหนือคำว่า “เมืองมาน/ เมืองมาน” ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 25 (ซ้าย) รอยขีดขีดคล้ายรูปวรรณยุกต์เอกเหนือตัวอักษร <ม> ในคำว่า “เมืองมาน/ เมืองมาน” (ขวา)

ที่มา : ยุทธพร นาคสุข

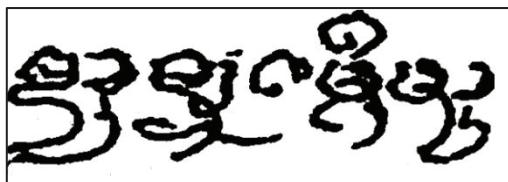
ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองมานในจารึกพ่อขุนรามคำแหง

เมืองมานหรือเมืองมานในจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นที่คลุมเครือมาตลอดว่าตั้งอยู่ที่ใด ดังหลวงวิจิตรวาทการกล่าวว่า “ชื่อเมืองลบหาย เหลือตัว “น” อยู่ตัวหนึ่งเป็นตัวตัน บางทีจะเป็นเมืองน่าน ส่วนเมืองมานนั้น ไม่แน่ว่าจะอะไร” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2477, น. 58) หลังจากที่ได้ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ชื่อของเมืองมานก็ไม่ปรากฏในจารึกหรือเอกสารใด ๆ อีกเลย จนกระทั่งมาปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอีกครั้ง

ในกวีนิพนธ์ประเภทคร่าวซอของล้านนาชื่อคร่าวซอเจ้าพ่อราชวงศ์ วัดสันมะนะ ตำบลบัวสลี จังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2432 จารด้วยอักษรธรรมล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2432 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ทำสำเนาไมโครฟิล์มเอกสารนี้รหัส 82 117 07 056 - 056

คร่าวซอเรื่องนี้กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างพม่ากับไทยหรือสงครามเก้าทัพ ใน พ.ศ. 2328 - 2329 ผู้แต่งเป็นทหารของกองทัพเมืองยองที่ร่วมรบอยู่กับฝ่ายพม่าชื่อ “ศรีวิไชยยา” กองทัพเมืองยองออกจากเมืองเชียงแสนผ่านเมืองต่าง ๆ ในเขตล้านนาเพื่อมุ่งสู่เมืองพิษณุโลก ตอนที่กล่าวถึงเมืองมานอยู่ในคร่าวซอบทที่ 8 กวีบรรยายไว้ว่า ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 พระคานมั่งผู้เป็นแม่ทัพพม่ามีคำสั่งให้ขบวนรถกับเจ้าเมืองของนำทหาร 5,000 คน ยกทัพไปตีกรุงเทพมหานคร (แต่กวีเรียกว่าโยธียา) โดยแบ่งออกเป็น 11 ทัพ ครั้นถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 กองทัพเมืองยองเดินทางออกจากเมืองแพร่ ไปพักทัพที่เมืองมานซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านขนาดเล็ก ดังบทกวีที่ว่า

จักเสด็จ	ยกย้ายไต่เต้า	ถึงเขตค่าย	โยธียา
เดือนสามแก้ว	ก็เพียบเพ็งมา	ธิดาชา	ก็ตกแต่งห้าง
สดับพวกพล	สกลม้าช้าง	ออกแพร่กว้าง	เชียงคาน
ไปปลงทัพ	ด่านน้อยเมืองมาน	ปลงชะคาน	แบ่งรั้วขวางชั้น

ภาพที่ 8 คำว่า “ด่านน้อยเมืองมาน” เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา
ที่มา : คร่าวซอเจ้าพ่อราชวงศ์ วัดสันมะนะ ตำบลบัวสลี จังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2432

การศึกษาของภูเดช แสนสาทำให้ได้ความกระจ่างเกี่ยวกับเมืองมานมากขึ้น ภูเดชได้ศึกษาจากเอกสารของล้านนาจำนวนมาก เช่น ตำนานวัดหลวงเมืองมาน ฉบับวัดพระหลวง จารึกฐานพระพุทธรูป และข้อความท้ายคัมภีร์โบลานของวัดต่าง ๆ ในจังหวัดแพร่ ทำให้ทราบว่าเมืองมานตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองแพร่ อาณาเขตของเมืองมานในอดีตครอบคลุมอำเภอสูงเม่นและบางส่วนของอำเภอเด่นชัย และทำให้ทราบว่าที่ตั้งของวัดพระหลวง อำเภอสูงเม่นในปัจจุบันนั้น เดิมมีชื่อว่าวัดหลวงเมืองมาน แล้วร้างไปในช่วงสงครามกับพม่า ต่อมาชาวเชียงแสนถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่นั่นตั้งกล่าว ในปี พ.ศ. 2330 จึงมีการบูรณะพระประธาน อุโบสถ เจดีย์ และตั้งชื่อวัดตามเดิมว่า “วัดหลวงเมืองมาน” สำหรับด้านของเมืองมานที่ปรากฏในคราวขอนั้นตั้งอยู่ที่บ้านสูงเม่น เจ้าเมืองแพร่ได้สถาปนาให้เมืองมานเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองแพร่ ผู้คนจึงนิยมเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองมานด่านใต้” (ภูเดช แสนสา, 2565, น. 8 - 16)

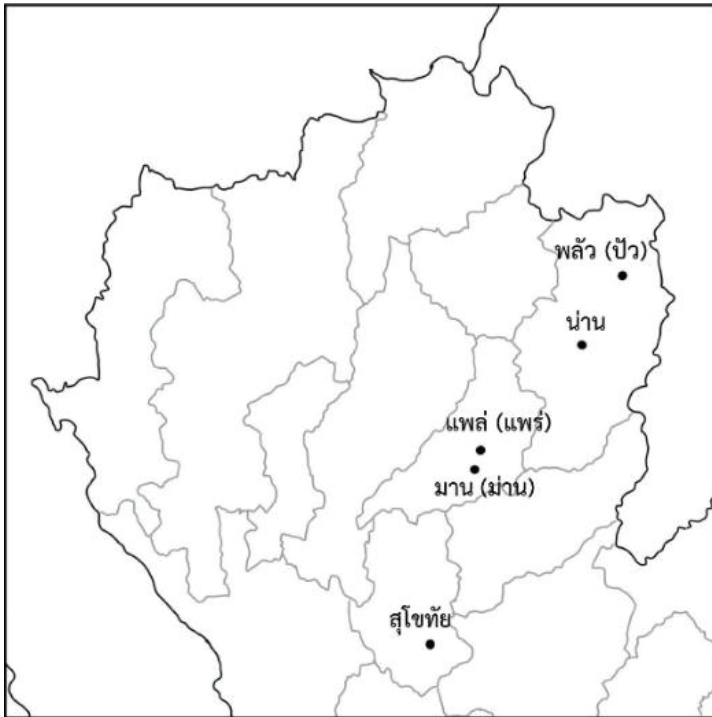
นอกจากนี้ยังมีร่องรอยของคำที่เกี่ยวข้องกับเมืองมานหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ชื่อแม่น้ำมานซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของเมืองไหลมาจากดอยพญาผ่อ ผ่านเมืองมานไปลงแม่น้ำยมที่บ้านร่องแดง ตำบลน้ำคำ อำเภอสูงเม่น และน่าจะเป็นที่มาของชื่อเมืองด้วย นอกจากนี้ยังมีชื่อประตูด้านทิศใต้ของเวียงแพร่ที่ชื่อว่า “ประตูมาน” คือเป็นประตูที่มีเส้นทางออกจากเวียงแพร่มุ่งไปสู่เมืองมาน การเรียกชื่อประตูตามชื่อเมืองหรือสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางนั้นพบได้ในทุกหัวเมืองของล้านนา เช่น “ประตูลี” เป็นประตูด้านทิศใต้ของเวียงลำพูนที่มุ่งไปสู่เมืองลี เป็นต้น ปัจจุบันชื่อ “ประตูมาน” เขียนเป็น “ประตูมาร” ผู้ที่ไม่เข้าใจที่มาก็จะอธิบายแบบลากเข้าความว่าเพราะเป็นเส้นทางไปสู่ลานประหารนักโทษ เมื่อประหารแล้วก็ทิ้งศพไว้ให้แร้งจิกกิน จึงเป็นประตู “ผี” หรือ “มาร” หรือบ้างก็กล่าวว่ามาจาก “แม่มาน” (หญิงมีครรภ์) ที่ทำความผิดแล้วถูกนำไปประหารชีวิตบริเวณนี้ (ภูเดช แสนสา, 2565, น. 8, 17)

สำหรับผู้เขียนมีความเห็นเช่นเดียวกับภูเดช แสนสา กล่าวคือ เมืองมานน่าจะมีอาณาเขตครอบคลุมอำเภอสูงเม่นและบางส่วนของอำเภอเด่นชัย มีศูนย์กลางอยู่บริเวณวัดพระหลวงในปัจจุบัน เพราะบริเวณดังกล่าวยังคงมีโบราณสถานที่เก่าแก่หลงเหลืออยู่คือเจดีย์วัดพระหลวงหรือพระธาตุเนิ้ง แม้ว่าหลักฐานจากการขุดค้น

ทางโบราณคดีและการบูรณะโบราณสถานวัดพระหลวงจะพบว่าพระธาตุวัดพระหลวงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 22 (พ.ศ. 2100 - 2199) ซึ่งไม่เก่าไปถึงยุคสุโขทัยก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการสร้างบ้านแปลงเมืองของคนในแถบนี้มาแต่โบราณ และพระพุทธรูปที่ประดิษฐาน ณ ชุ่มเรือนธาตุด้านทิศตะวันตกก็ยังมีศิลปกรรมผสมระหว่างศิลปะล้านนากับศิลปะสุโขทัยอีกด้วย (ภูเดช แสนสา, 2565, น. 43 - 44) สำหรับข้อสันนิษฐานของวินัย พงศ์ศรีเพียรที่ว่าที่ตั้งของเมืองมานน่าจะอยู่ที่อ่างเก็บน้ำแม่มาน อําเภอสองเม่นนั้น ภูเดชให้สัมภาษณ์ว่าพื้นที่บริเวณนั้นไม่เหมาะแก่การสร้างเมือง เพราะเป็นที่ลาดเชิงเขาและเป็นแหล่งต้นน้ำ อีกทั้งเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในแอ่งแอ่ง เช่น เวียงแพ้ว เวียงสอง เวียงลอง เวียงเทพ เวียงกวาง ก็ไม่ปรากฏว่ามีเมืองใดที่ตั้งอยู่ที่ลาดเชิงเขา ทุกเมืองที่กล่าวมาล้วนแต่ตั้งอยู่พื้นที่ราบและมีแม่น้ำไหลผ่านตัวเมืองเสมอ ที่ตั้งของเมืองมานจึงมีความเป็นไปได้ว่าน่าจะอยู่บริเวณวัดพระหลวงมากกว่าที่อื่น ๆ และพื้นที่แถบนั้นก็ไม่มีโบราณสถานใดที่เก่าแก่ไปกว่าวัดพระหลวงเลย (ภูเดช แสนสา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มิถุนายน 2566)

สรุป

เมืองมานปรากฏอยู่ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงหรือจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 24 - 25 เมืองที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้มี 4 เมือง ได้แก่ เมืองแพล (แพ้ว) เมืองมาน (มาน) เมืองน่าน เมืองพลว (บัว) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของสุโขทัย โดยเมืองแพ้วเป็นเมืองคู่กับเมืองมาน และเมืองน่านเป็นเมืองคู่กับเมืองพลว ดังที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งไว้ในรูปที่ 9

ภาพที่ 9 แผนที่แสดงตำแหน่งเมืองสุโขทัย เมืองแพล่ (แพร์) เมืองมาน (ม่าน)
เมืองน่าน และเมืองพลัว (ปัว)
ที่มา : นที สาครยุทธเดช

เอกสารที่กล่าวถึงชื่อ “เมืองมาน” ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จะใส่รูปวรรณยุกต์เอกคือ “เมืองมาน” เหตุที่ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่ามีรูปวรรณยุกต์เอกอยู่ในตำแหน่งดังกล่าว อาจเป็นเพราะมีรอยขีดคล้ายรูปวรรณยุกต์เอกหรือไม้เอกอยู่ในตำแหน่งนั้นพอดี เมื่อตรวจสอบอักขรวิธีของจารึกด้านที่ 4 บรรทัดที่ 11 - 27 ซึ่งมีอักขรวิธีเฉพาะไม่เหมือนกับอักขรวิธีในจารึกด้านอื่น ๆ แล้ว พบว่าคำที่ต้องมีรูปวรรณยุกต์เอกที่พบทั้งหมด 10 คำ ไม่มีคำใดเลยที่เขียนโดยใส่รูปวรรณยุกต์เอก ดังนั้นชื่อเมืองมานที่อยู่ในจารึก บรรทัดที่ 24 - 25 ก็น่าจะไม่มีรูปวรรณยุกต์เอกเช่นกัน

ส่วนที่ตั้งของเมืองมานที่ผ่านมามีผู้สันนิษฐานไว้หลายทาง เช่น สันนิษฐานว่าเป็นเมืองเดียวกับเมืองน่าน เป็นเมืองที่อยู่ระหว่างเมืองแพร่กับเมืองน่าน เป็นเมืองเดียวกับเมืองงาว คืออำเภองาว จังหวัดลำปางในปัจจุบัน หรือเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่เป็นอ่างเก็บน้ำแม่มาน อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน จากหลักฐานในเอกสารเก่าของล้านนาและร่องรอยของคำที่เกี่ยวข้องกับเมืองนี้ เช่น แม่น้ำมาน ประตุมาน ทำให้เชื่อได้ว่าเมืองมานเป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองแพร่ (เมืองแพร่) มากนัก ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของอำเภอสูงเม่นและบางส่วนของอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่

เอกสารอ้างอิง

- จารึกสมัยสุโขทัย. (2527). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2547). **ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- กรมศิลปากร. (2562). **ศตวรรษ ศาสตร์จารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2547). **จารึกพ่อขุนรามคำแหง : มรดกความทรงจำโลก**. ใน **ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง**. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2527). **จารึกพ่อขุนรามคำแหง**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉ่ำ ทองคำวรรณ. (2514). **คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร : กรมศิลปากร.
- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย**. (2548). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2547). **การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ภูเดช แสนสา. (2565). **พระหลวงเมืองมาน ด้านใต้นครแพร่**.แพร่ : วัดพระหลวง.
- ยอช เซเดส์. (2467). **ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

- ยอช เซเดส์. (2477). **ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : ศิลাজารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชหลักที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. (2477). **จารึกพ่อขุนรามคำแหงกับคำอธิบาย**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2552). 100 เอกสารสำคัญ : **สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 1**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร – SAC. (22 มีนาคม 2563). **สุโขทัยคดี ในมิติประวัติศาสตร์จารึกศึกษา และนิรุกติประวัติ EP.01 [2/2] [Video]**. Youtube. <https://youtu.be/sZK0A7EJ4k8>
- สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่ม 16**. (2535). กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- อัญชนา จิตสุทธิญาณ. (2552). **อัญชนาจารึก ชีวิตและผลงานวิชาการด้านจารึกวิทยา ภาษา และประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : ดักดีไล้ภากรพิมพ์.
- Bastian, Adolf. (1865). "On Some Siamese Inscriptions," *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 34(1), 27 - 38.
- Bowring, John. (1857). *The Kingdom and People of Siam*. John W. Parker and Son.
- Bradley, Cornelius Beach. (1909). "The Oldest Known Writing in Siamese: The Inscription of Phra Ram Khamhaeng of Sukhothai, 1293 A.D.," *Journal of the Siam Society*, 6(1), 1 - 64.
- Griswold, Alexander B. and Prasert na Nagara. (1971). "The Inscription of King Rama Gamhen of Sukhodaya (1292 A.D.)," *Journal of the Siam Society*, 59(2): 208.

- Pavie, Auguste. (1889): *Mission Pavie: Indo-Chine 1879 – 1895, Études Diverses II: Recherches sur l'Histoire du Cambodge, du Laos et du Siam*. Paris: Ernest Leroux.
- Schmitt, François Joseph (1885): *Deux Anciennes Inscriptions Siamois: Inscription de la Pagode de Prakéo à Bangkok*. Saigon: Impr coloniale.

ต้นฉบับตัวเขียน

คร่าวขอเจ้าพ่อราชวงศ์. วัดสันมะนะ ต.บัวสลี อ.เมืองเชียงราย จ.เชียงราย.
หนังสือโบราณ 1 ผูก 46 หน้าลาน. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาล้านนาและภาษาไทย.
เส้นจาร. พ.ศ. 2432. รหัสไมโครฟิล์มโครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 82 117 07 056-056.